

**ПРОБЛЕМИ ПІДГОТОВКИ
МАЙБУТНІХ ВИКЛАДАЧІВ
УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ЯК ІНОЗЕМНОЇ**

*Тростинська О.М., канд. філол. наук,
Кожушко І.А., канд. філол. наук (Харків)*

У статті розглядаються проблеми підготовки майбутніх викладачів української мови як іноземної, визначаються групи іноземних студентів щодо вивчення української мови, аналізуються принципи побудови практичних занять з української мови для іноземців, що володіють російською мовою, на прикладі навчання фонетики.

Ключові слова: іноземні студенти, компаративна лінгвістика, навчання фонетики, підготовка викладачів, українська мова.

Тростинская О.Н., Кожушко И.А. Проблемы подготовки будущих преподавателей украинского языка как иностранного. В статье

рассматриваются проблемы подготовки будущих преподавателей украинского языка как иностранного, выделяются группы иностранных студентов, изучающих украинский язык, анализируются принципы построения практических занятий по украинскому языку для иностранцев, владеющих русским языком, на примере обучения фонетике.

Ключевые слова: иностранные студенты, компаративная лингвистика, обучение фонетике, подготовка преподавателей, украинский язык.

Trostinska O., Kozhushko I. The Problems of Training Future Teachers of the Ukrainian Language for Foreigners. The article considers the problems of training future teachers of the Ukrainian language for foreigners. The groups of foreign students, who learn Ukrainian, are defined. The principles of structuring practical classes in Ukrainian for Russian-speaking foreigners are analyzed. As an example the authors give teaching phonetics.

Key words: comparative linguistics, teachers' training, teaching of phonetics, Ukrainian language, foreign students.

У наш час, коли активно розробляються платформа для інтеграції України у світовий інформаційний, економічний та культурний простір, освіта набуває одного з найбільш пріоритетних значень, що підтримується розвитком міжнародних освітніх програм, а також створенням офіційних документів, які закріплюють вимоги до рівня володіння іноземцями українською мовою. Так, наказом Міністерства освіти і науки України № 750 від 24.06.2014 р. затверджено Загальноосвітній стандарт з української мови як іноземної (рівні: A1, A2; B1, B2; C1) та Комплекс програм з української мови як іноземної, які розроблено відповідно до різних рівнів володіння європейськими мовами. Щоб забезпечити якнайповнішу реалізацію цих програм, необхідно сформувані відповідний кадровий потенціал, а отже, треба звернути особливу увагу на проблеми, що існують у галузі методики викладання української мови як іноземної (УЯІ). Адже за умови досягнення належного рівня кваліфікації підготовка професійних викладачів української мови як іноземної може сприяти формуванню міцних міжнародних зв'язків, а отже, й підвищенню престижу української освіти та її конкурентоспроможності, входженню країни у світовий освітній простір, що і визначає актуальність запропонованого дослідження.

Для успішного виконання вищезазначеного завдання необхідно розв'язати низку проблем навчання методики викладання УЯІ. Так, через брак наукових праць із цієї дисципліни викладачі або послуговуються надбанням російських колег, часто не враховуючи відмінності між двома мовами, або використовують матеріали з філологічної галузі, що призводить до нерозуміння майбутніми фахівцями особливостей викладання мови іноземній аудиторії. Унаслідок цього навчальний матеріал часто подається молодими викладачами УЯІ в надмірно ускладненому вигляді, що знижує рівень мотивації іноземних студентів сприймати нову інформацію.

Про теоретичні засади методики викладання української мови як іноземної, диференціацію іноземців, що навчаються у вищих навчальних закладах України, залежно від напрямів, спеціалізації, етапу навчання, існуючої бази знань та мовної підготовки, комунікативні потреби іноземних студентів та особливості викладання української мови різним групам іноземців ми неодноразово писали у наших дослідженнях [1; 2; 7; 10; 11; 12; 13]. Проте необхідно звернути увагу на ще один важливий аспект викладання УЯІ: навчаючи іноземних студентів української мови, молоді спеціалісти мають урахувати не лише особливості студентського контингенту, а й об'єктивні умови, в яких відбувається процес навчання. Так, не можна ігнорувати той факт, що на сході України побутове спілкування та навчання у ВНЗ (за винятком кількох філологічних спеціальностей) поки що здійснюється здебільшого російською мовою. Тому українська мова для іноземних студентів, що живуть і навчаються у цьому регіоні, не є ні засобом комунікації, ні засобом отримання освіти, що не сприяє заохоченню їх до вивчення української мови. Основний контингент іноземців, що вивчають українську мову, – а їх кількість доволі незначна – складають студенти-нефілологи з країн СНД, які за навчальними планами мають вивчати курси „Українська мова за професійним спрямуванням” та „Ділова українська мова”. Спільною особливістю цих студентів є те, що всі вони володіють російською мовою, тому навчання їх української мови необхідно будувати на засадах компаративної лінгвістики.

Мета цієї статті – розглянути та проаналізувати принципи побудови практичних занять з української мови для іноземців, що володіють російською мовою, на прикладі навчання фонетики.

Вивчення іноземної мови починається зі знайомства з її графічною і фонетичною системами. У класичних лінгвістичних підручниках, за якими навчаються майбутні викладачі української мови [3; 5; 9], курс фонетики включає відомості про звуки й фонemi, фонетичну й фонематичну транскрипції, а також типи модифікацій звуків у мовленнєвому потоці (редукція, вокалізація приголосних, протеза, акомодация, асиміляція, дисиміляція, епентеза, спрощення, гаплогія, метатеза). Для формування україномовної компетенції іноземних студентів нефілологічних спеціальностей така інформація є надлишковою, а для самих іноземців – надмірно складною для сприйняття. Тож її необхідно максимально спростити, тісно пов'язавши теоретичні відомості із перспективами їх практичного застосування.

У підручниках з української мови для тих, хто володіє російською, на вивчення фонетики відводиться значна кількість навчального часу [4; 6; 8; 14; 15]. Досвід нашої викладацької роботи засвідчує, що за правильної побудови заняття достатньо двох пар для опанування російськомовними іноземцями фонетики української мови. З лінгвістичної термінології ми використовуємо лише терміни „буква” і „звук”, які відомі студентам зі шкільної програми, а для позначення звуків української мови користуємося російською графічною системою. Кожний міні-блок нового матеріалу відразу закріплюється на великій кількості слів-прикладів та у фонетичних завданнях. Закріплення і відпрацювання читання букв і вимови звуків доцільно здійснювати на словах, які однакові або мало відрізняються у російській та українській мовах. Також корисно відразу писати зі студентами невеликі словникові диктанти, що допомагає їм розрізняти звуки у мовленнєвому потоці та правильно відтворювати на письмі.

Керуючись методичним принципом викладення матеріалу від простого до складного, спочатку необхідно познайомити студентів із буквами на позначення приголосних звуків, які не відрізняються у російській та українській мовах, до таких належать *б, в, д, з, й, к, л, м, н, п, р, с, т, ф, х*. Варто нагадати, що приголосні звуки розрізняються за дзвінкістю-глухістю та звернути увагу студентів на те, що дзвінкі приголосні в українській мові, на відміну від російської, не оглушуються у кінці слова та не асимілюють з глухими

приголосними у середині (наприклад, рос. *зуб* [зуп] і укр. *зуб* [зуб], рос. *сад* [сат] і укр. *сад* [сад] тощо).

Далі переходимо до системи голосних української мови. Слід зазначити, що під час презентації фонетичного матеріалу необхідно дотримуватися методичного принципу послідовності (всі слова-приклади мають містити лише ті букви, з якими студенти вже ознайомилися). Букви *у*, *ю*, *я* в українській мові відповідають аналогічним російським буквам. Буква *а* в українській мові завжди позначає звук [а], який ніколи не редукується. Студентам пропонується записати транскрипцію російських слів, що містять наголошений і ненаголошений звук *о* (наприклад, *молоко* [малако]). Після цього подається інформація про те, що в українській мові буква *о* передає звук [о] в будь-якій позиції. Потім знайомимо студентів із буквами, які відрізняються в українській і російській мовах. Так, буква *и* в українській мові позначає звук [ы], а для позначення звуку [и] використовується латинська буква *i*. Українська буква *е* передає звук, аналогічний російському звуку [э], буква *є* відповідає російській букві *е* і після приголосного показує його м'якість, а після голосного та на початку слова передає два звуки [йэ]. Наприкінці презентуємо студентам букву *ї*, якої немає в російській мові та яка передає два звуки [йи]. Зазвичай студенти не відразу вирізняють цю букву під час аудіювання і письма, плутаючи її з буквами *й* та *і*, тому звертаємо їхню увагу на те, що частіше *ї* вживається після голосних (*Київ, поїзд, український*) та на початку слова (*їжак, їдальня, їздити*). Студенти мають визначити, яка російська голосна відсутня в українському алфавіті (як не дивно, таке просте завдання часто викликає у них труднощі). Пояснюємо, що букві *ѣ* в українській мові відповідають буквосполучення *йо* (*серьёзно – серйозно*) або *ьо* (*лѐн – льон*).

Наступним кроком навчання є знайомство студентів із приголосними, які відрізняються у російській та українській мовах. Насамперед це буква *г*, яка в українській мові передає гортанний фрикативний звук, нехарактерний для російської мови. Студентам необхідно сказати, що звук [г], типовий для російської мови, в українській мові передається на письмі іншою буквою. Але оскільки слів із буквою *г* в українській мові небагато і вони не належать до активного лексичного запасу студента-іноземця, на наш погляд, недоцільно витратити багато навчального часу на їх вивчення.

Приголосний **ц** у російській мові завжди твердий, у той час як в українській він може бути і твердим, і м'яким (перед м'яким знаком та голосними **і, ю, я**, порівняймо рос. *лекция* [л'экцыя] та укр. *лекція* [лэкція]). Шиплячі **жс, ш** також у російській мові завжди тверді, а в українській мові можуть бути тверді і пом'якшені. Так само твердим і пом'якшеним в українській мові може бути шиплячий **ч**, тоді як у російській він завжди м'який (порівняймо російське *чашка* [ч'ашка] й українське *чашка* [чашка]). Буква **щ** в українській мові на відміну від російської передає два звуки [шч] (порівняймо вимову слова *борщ* у російській та українській мовах: [борщ] – [боршч]).

Оскільки роль та функції м'якого знака в російській та українській мовах збігаються, студентам потрібно пояснити лише окремі випадки його вживання. Так, наприклад, в українській мові м'який знак ніколи не вживається у кінці слова після шиплячих **жс, ч, ш, щ** та губних **б, п, в, м, ф** незалежно від роду іменника (порівняймо рос. *ночь* і укр. *ніч*, рос. *голубь* і укр. *голуб*). Також м'який знак не вживається після приголосного **р** у кінці слова і кінці складу (рос. *секретарь* – укр. *секретар*, рос. *Харьков* – укр. *Харків*). Водночас в українській мові м'який знак уживається у суфіксах **-ськ, -зьк-, -цьк-**.

Окремо необхідно зупинитися на вживанні в українській мові апострофа, який певною мірою виконує функції, аналогічні російському твердому знаку, відсутньому в українському алфавіті. Наприклад, апостроф уживається після префікса, що закінчується на приголосний, перед голосними **я, ю, є, ї**, таке ж правило існує в російській мові на вживання твердого знака (порівняймо рос. *подъезд* та укр. *під'їзд*, рос. *объявление* та укр. *об'ява*). В українській мові багато правил на вживання апострофа, однак ми пропонуємо, не вдаючись у численні винятки, знайомити студентів лише з кількома основними (вживання апострофа після губних (**б, п, в, м, ф**) та **р** перед **я, ю, є, ї** (*п'ять, сім'я, подвір'я, кур'єр* тощо)).

Завершуємо вивчення фонетичної системи української мови відомостями про наголос, який в українській мові, як і в російській, різномісний і рухомий. Проте студенти мають пам'ятати, що наголос у співзвучних українських і російських словах не завжди однаковий (наприклад, рос. *дóчка* – укр. *дочкá*, рос. *подрúга* – укр. *пóдруга*, рос. *одíннадцать* – укр. *одина́дцять* тощо). Студентам пропонується список слів, що належать до різних частин мови,

наголос яких слід запам'ятати.

Практична робота в групах показала, що структурований таким чином навчальний матеріал легко запам'ятовується студентами і не займає багато навчального часу.

Перспективи подальших досліджень полягають у методичній розробці практичних занять з морфології української мови для російськомовних іноземних студентів на основі порівняльної граматики.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бей Л.Б. Особливості навчання української мови іноземних студентів на Сході України / Л.Б. Бей, О.М. Тростинська // Мова і культура. – Київ : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2009. – Вип. 11, Т. 1 (113). – С. 356–365.
2. Бей Л.Б. Проблеми викладання української мови різним категоріям іноземних громадян / Л.Б. Бей, О.М. Тростинська // Викладання мови у вищих навчальних закладах освіти на сучасному етапі : зб. наук. праць. – Харків : Константа, 2008. – Вип. 2. – С. 48–59.
3. Бондар О.І. Сучасна українська мова. Фонетика. Фонологія. Орфоєпія. Графіка. Орфографія. Лексикологія. Лексикографія : навч. посібник / О.І. Бондар, Ю.О. Карпенко, М.Л. Микитин-Дружинець. – К. : Академія, 2006. – 368 с.
4. Жлуктенко Ю.О. Изучаем украинский язык. Самоучитель / Жлуктенко Ю.О., Карпиловская Е.А., Ярмак В.И. ; за ред. В.М. Русанівського. – К. : Либідь, 1996. – 224 с.
5. Жовтобрюх М.А. Історія української мови: Фонетика / Жовтобрюх М.А., Русанівський В.М., Скляренко В.Г. – К. : Наукова думка, 1979. – 372 с.
6. Исиченко Ю.А. Самоучитель украинского языка / Исиченко Ю.А., Калашник В.С., Свашенко А.А. – К. : Вища школа, 1990. – 285 с.
7. Кожушко І. Концептуальна компетенція як складник комунікативної компетенції мовної особистості / І. Кожушко // Теорія і практика викладання української мови як іноземної. – Львів : Львів. нац. ун-т імені Івана Франка, 2014. – Вип. 9. – С. 3–11.
8. Ломакова С.В. Самоучитель украинского языка / С.В. Ломакова, В.М. Терещенко. – Севастополь : Библекс, 2005. – 256 с.
9. Сучасна українська мова: Лексикологія. Фонетика : підручник / [Мойсієнко А.К., Бас-Кононенко О.В., Берковць В.В. та ін.]; за ред. А.К. Мойсієнка. – К. : Знання, 2013. – 340 с.
10. Тростинська О.М. Викладання української мови як іноземної: проблеми, пошуки, перспективи / О.М. Тростинська, І.В. Петров // Викладання мови у вищих навчальних закладах освіти на сучасному етапі : зб. наук.

- праць. – Харків : Константа, 2011. – Вип. 18. – С. 239–249.
11. Тростинська О.М. Особливості викладання курсу „Українська мова (за професійним спрямуванням)” іноземцям / О.М. Тростинська // Теорія і практика викладання української мови як іноземної : зб. наук. праць. – Львів : Львів. нац. ун-т імені Івана Франка, 2011. – Вип. 6. – С. 92–97.
 12. Тростинська О.М. Українська мова для російськомовних іноземних студентів / О.М. Тростинська. – Х. : ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2011. – 126 с.
 13. Ушакова Н.І. Вивчення української мови студентами-іноземцями: концептуальні засади / Н.І. Ушакова, О.М. Тростинська // Теорія і практика викладання української мови як іноземної. – Львів : Вид. центр ЛНУ імені Івана Франка, 2014. – Вип. 9. – С. 12–21.
 14. Фролова Т.Д. Українська за 26 днів: Українська для тих, хто її не вивчав / Т.Д. Фролова – Київ : А.С.К., 2004. – 304 с.
 15. Ющук И.Ф. Я выучу украинский язык / И.Ф. Ющук – К. : Радянська школа, 1991. – 288 с.